

Historia Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach

Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach jest najstarszą pracownią w Muzeum Narodowym w Krakowie (MNK), powołaną w celu ochrony i konserwacji zbiorów. Zorganizowanie tej pracowni było, z jednej strony, zamknięciem procesu starań o profesjonalną opiekę konserwatorską nad malarstwem i rzeźbą zgromadzonymi w MNK, z drugiej zaś otwierało w nim jednocześnie nowy dział. Pracownia w Sukiennicach zainicjowała Dział Głównego Konserwatora; później, w ciągu następnych lat, stworzono inne specjalistyczne pracownie¹. Na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych można stwierdzić, że historia pracowni konserwacji obrazów i rzeźb w Sukiennicach stanowi pokazną część historii konserwacji w MNK.

Niniejszy artykuł, sięgający źródeł sprzed XX w., jest rozwinięciem tematu dotyczącego badań historycznych materiałów konserwatorskich używanych niegdyś w Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach². Drugim powodem jest ukazanie ciągłości konserwacji w MNK, z uwzględnieniem zmian w metodach i środkach stosowanych do odnawiania dzieł sztuki.

Początki konserwacji w MNK wiążą się z tworzeniem kolekcji, którą zapoczątkował w 1879 r. obraz Henryka Siemiradzkiego *Pochodnie Nerona*, będący darem artysty do Sukiennic. Pierwsza konserwacja tego dzieła wykonana została w 1882 r., przed otwarciem pierwszej wystawy w Sukiennicach. Dokonał jej bezpłatnie, „za zgodą samego Siemiradzkiego”, Wojciech Kolasiński (1852–1916), znany warszawski restaurator obrazów³. Renowacja była niezbędna z powodu uszkodzeń powstałych po licznych podróżach, jakie obraz odbył, zanim został ofiarowany do Sukiennic⁴.

Zainicjowane przez H. Siemiradzkiego zbiory muzealne szybko się rozrastały dzięki darom innych artystów i zakupom. Już w XIX w. eksponowane były wszystkie wielkoformatowe obrazy tworzące dzisiejszą kolekcję. Przed 1900 r. pozyskano wiele obiektów z działu sztuki cechowej oraz cenne obrazy, m.in. *Czwórkę* Józefa Chełmońskiego, *Obóz*

---

¹ Od 2006 do 2013 r. Dział Głównego Konserwatora liczył dwanaście pracowni specjalistycznych.

² Zob. E. Doleżyńska-Sewerniak, E. Zygier, *Materiały konserwatorskie stosowane w dawnej Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Krakowskich Sukiennicach*, „Opuscula Musealia”, 2012, vol. 20.

³ F. Stolot, *Henryk Siemiradzki*, Wrocław 2001, s. 8.

⁴ Historię konserwacji i opis stanu zachowania *Pochodni Nerona* przedstawiono w dokumentacji konserwatorskiej z 2004 r.

Cyganów Maksymiliana Gierymskiego, *Wieczór nad Sekwaną* Aleksandra Gierymskiego i wielkie płótna Jana Matejki: *Hołd pruski* oraz *Kościuszko pod Raclawicami*⁵.

Gromadząc dzieła w muzeum, dostrzegano potrzebę ich konserwacji i od lat 80. XIX w. przeznaczano środki na ten cel. W XX w. stworzono własne pracownie konserwacji.

Z biegiem lat zmieniła się metodyka pracy konserwatora; konserwacja rozwinęła się jako nauka i ewoluowała wraz z rozwojem muzeum. MNK w XXI w. stało się „ośrodkiem badawczym oraz żywym centrum edukacyjnym”⁶.

Zanim zostały wypracowane obecne standardy dotyczące opieki nad zbiorami, konserwację prowadzono w formie zleceń na zewnątrz.

Zachowały się sprawozdania muzealne, w których wymieniane są kwoty na konserwację. W *Sprawozdaniu Zarządu za rok 1889* odnotowano w rubryce wydatków: „Restauracja dzieł sztuki – 84, 30 złr”. Dla porównania, warto przytoczyć inne koszty, np. „Urządzenie sal i wystawy – 151, 65 złr”⁷. Z dalszego zestawienia rozchodu funduszu muzealnego wynika, że na restaurację eksponatów przeznaczono w 1890 r. kwotę 123 złr, a w 1891 r. – 48 złr. Najstarsze archiwalia z końca XIX w. nie zawierają informacji o pracowni do odnawiania obiektów. Konieczność posiadania takiej pracowni w muzeum wyniknęła z narastającego zapotrzebowania na usługi w zakresie konserwacji. Efektywne starania w tym kierunku poczynił Feliks Kopera, dyrektor Muzeum Narodowego w latach 1901–1949. W sprawozdaniach muzealnych na początku XX w. zapisano znamienne stwierdzenie: „Z urzędaniem zbiorów wiąże się z natury rzeczy konserwacja dzieł sztuki, których nieraz z powodu złego stanu niepodobnaby wystawić na widok publiczny”⁸. Cytowane spostrzeżenie, wyrażające troskę dyrekcji o dobry stan zachowania każdego obiektu, poskutkowało w latach następnych powstaniem w Sukiennicach pracowni konserwatorskiej do odnawiania obrazów. Ze względu na problemy lokalowe i brak dostatecznej liczby fachowców plany uruchomienia własnej pracowni realizowane były stopniowo.

Najpierw powstała pracownia w znaczeniu miejsca do wykonywania konserwacji. Pracowały w niej osoby z zewnątrz, zatrudniane z polecenia Zarządu Muzeum. Informację o istnieniu takiej pracowni w Sukiennicach odnaleźć można w *Sprawozdaniu Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie* za 1902 r. Etat konserwatora zabytków utworzono później. Do czasu zorganizowania pracowni z etatowymi pracownikami konserwację obrazów powierzano najczęściej artystom malarzom. Od 1901 r. do 1913 r. konserwacje dla muzeum wykonywał prof. Władysław Pochwalski (1860–1924), co zostało odnotowane w sprawozdaniach z tych lat. W latach 1901–1902 Pochwalski odnowił ponad sto obrazów cechowych malowanych na podobrazdach drewnianych oraz kilka obrazów olejnych:

⁵ J. Matejko ofiarował *Hołd pruski* narodowi w 1882 z przeznaczeniem na Wawel, ale Muzeum Narodowe z powodu jego niedostępności przyjęło obraz w depozyt w 1885. Obraz J. Matejki *Kościuszko pod Raclawicami* zakupiony został ze składek publicznych w 1890.

⁶ Z. Gołubiew, *Misja Muzeum*, „Alma Mater” (Kraków), 2008, nr 109, s. 70.

⁷ *Sprawozdanie Zarządu za rok 1889*, Kraków 1890, s. 3.

⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie 1901–1902*. Kraków 1903. s. 17.

Obóz Cyganów Maksymiliana Gierymskiego, *Studyum* Wojciecha K. Stattlera⁹, *Śmierć Ellenai* Jacka Malczewskiego i *Rusałki* Witolda Pruszkowskiego, które zawerniksował. W 1903 r. Pochwalski przeprowadził konserwację m.in. tryptyków z Korzenny, Moszczenicy i Dobczyc. W następnych latach dyrekcja zleciła do konserwacji kolejne obiekty. W *Sprawozdaniu* za 1904 r. zaznaczono, że konserwacje wykonywał „(Ö) w dalszym ciągu p. prof. Władysław Pochwalski w pracowni muzealnej urządzonej specjalnie do tego celu”¹⁰. Prowadząc prace konserwatorskie, zapewne korzystał z materiałów produkowanych przez rozwijający się przemysł związany z rzemiosłem artystycznym. Popularne wówczas były werniksy na żywicach naturalnych: damarowe i mastyksowe. Do podklejania używano: karuku, kleju glutynowego, kazeiny, masy woskowo-żywicznej. Obrazy „myto wodą destylowaną z zachowaniem wskazanych ostrożności”¹¹. Dublaże wykonywano przy użyciu klajstru. Wiele obiektów z galerii w Sukiennicach, nosi ślady tamtych konserwacji wykonywanych przez samego Pochwalskiego lub pod jego kierunkiem. Zakres tych prac był różnorodny, poczynając od konserwacji zabezpieczającej, przez oczyszczanie, do werniksowania.

Wybuch I wojny światowej (1914) ograniczył konserwacje do zabiegów podstawowych. „Obrazy cechowe, malowane temperą, zaklejono papierem, aby się podkład i farba nie kruszyły i nie odpadały, obrazy olejne na płótnie zdjęto z blejtramów i zwinięto na walce farbą na zewnątrz, przewijając je bibułką. (Ö) Tak przechowywano między innymi *Hołd pruski*, *Pochodnie Nerona* i inne liczne obrazy olejne”¹². Sprawozdania podają, że w latach 1914–1915 wraz z czasowym przeniesieniem części zbiorów z Sukiennic do budynku szpitalnego na Wawelu urządzono tam prowizoryczną pracownię, powierzając konserwację obiektów cechowych prof. Juliuszowi Makarewiczowi (1854–1936).

W latach 1928–1935 MNK zlecało konserwacje Mieczysławowi Gąseckiemu (1883–1948). Zachowało się potwierdzenie o wypłaceniu honorarium za ten okres, z zaznaczeniem, iż „Pan Mieczysław Gąsecki restaurował dla Muzeum Narodowego także bezinteresownie”¹³. Gąsecki był artystą malarzem i cenionym renowatorem, znanym w środowisku artystycznym, m.in. ze względu na przyjaźń łączącą go z Jackiem Malczewskim. Obdarzono go zaufaniem i przekazywano muzealne obrazy do jego prywatnej pracowni, ale często też wykonywał prace w galerii w Sukiennicach (il. 1). Jego współpraca z MNK trwała wiele lat i otrzymywał zlecenia także wtedy, kiedy w Sukiennicach założono pracownię z własną obsadą konserwatorską.

Pracownia konserwacji malarstwa i rzeźby z etatem konserwatora powstała w 1935 r. Pierwszym zatrudnionym konserwatorem była Anna Skraszanka-Szuster (1908–1948) – mgr filozofii, historyk sztuki, absolwentka studiów malarskich i konserwacji obrazów

⁹ Wymieniony w *Sprawozdaniu* tytuł *Studyum* dotyczy prawdopodobnie obrazu W.K. Stattlera *Akt kobiety* (nr inw. MNK-IIa-267), przekazanego do Muzeum w 1902 jako dar L. Szalaya.

¹⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1904*. Kraków 1905, s. 12.

¹¹ *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie 1901–1902*, Kraków 1903, s. 17–18.

¹² *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1914–1915*, Kraków 1916, s. 8.

¹³ Poświadczenie, nr 450/35, mnps, Zespół Akt Muzeum Narodowego w Krakowie z lat 1900–1950, r. 1935, Archiwum MNK.

na ASP w Krakowie. Jako praktykantka pracowała w muzeum od marca 1935 r.; z dniem 1 września 1935 r. została przyjęta w charakterze „pracowniczkii kontraktowej”¹⁴. Uruchomienie własnej pracowni muzealnej zatrudniającej wykształconego konserwatora było istotnym wydarzeniem odnotowanym kilkakrotnie w *Sprawozdaniach* oraz *Komunikacie Związku Muzeów w Polsce*¹⁵.

O początkach lokalizacji pracowni znajdujemy skąpe informacje. Więcej uwagi poświęcano dokonany konserwacjom. W aktach Archiwum MNK zachowała się notatka o pracowni konserwacji obrazów „pomieszczonej od 20 XI 1935 r. w domu przy ul. Szczerpańskiej 11 (...), gdzie wykonane zostały konserwacje 9 obrazów”¹⁶. W zorganizowaniu tej pracowni Annie Szusterowej pomagał laborant Edward Piwowarczyk. Pewne jest, że konserwację dużych obrazów z Galerii Malarstwa Polskiego w Sukiennicach prowadzono na miejscu. Jedne z pierwszych konserwacji, jakie przeprowadzono „we własnym zarządzie i pracowni”¹⁷, dotyczyły obrazów XVIII w. pochodzących z daru hr. Stanisława Ursyn-Rusieckiego¹⁸, wystawianych w sali Sukiennic w tzw. Langierówce.

Sprawozdanie Dyrekcji wydane w 1939 r. zawiera dane o konserwacji polipptyku Jana Jałmużnika wykonanej przez Gąseckiego i „warsztat konserwatorski Muzeum Narodowego”¹⁹. Pośród dzieł konserwowanych przez własną pracownię wymieniono obrazy z XVIII i XIX w. autorstwa J. Pitschmana, F.X. Fabre’a, W.K. Stattlera, A. Gierymskiego oraz płótna J. Matejki: *Kościuszek pod Raclawicami* oraz *Wernyhora*.

Z dawnych lat nie zachowało się zbyt wiele dokumentacji konserwatorskich szczegółowo informujących o stosowanych materiałach i środkach. Na tle skromnych zapisów dotyczących historycznych konserwacji wyróżnia się publikacja prof. Jana Hoplińskiego *Regeneracja nagrobkowego obrazu Wierzbęty z Ruszczy*, wykonana w Muzeum w 1936 r. przy jego współudziale²⁰. W opisie prac Hopliński wymienił m.in. mieszaninę wosku z olejem (stosowaną do zabezpieczania warstwy malarskiej), farby akwarelowe i tempery (użyte do retuszy) oraz popularne wówczas preparaty do usuwania i regeneracji malowideł, np. ksylol, benzol i ich mieszaniny z olejkami goździkowym, terpentynowym i balsamem kopaiwowym. Współwykonawcą tej konserwacji była Anna Skraszanka-Szuster, która po zorganizowaniu muzealnej pracowni, przez pierwsze lata działalności, pozostawała jedynym etatowym konserwatorem. Dopiero w 1939 r. w pracowni konserwacji obrazów zatrudniono na stałe Irenę Bobrowską – mgr historii sztuki, z praktyką w dziedzi-

¹⁴ Teczka osobowa sygn. O 707. Anna Skraszanka-Szusterowa, Archiwum MNK.

¹⁵ Związek Muzeów w Polsce, *Komunikat nr 18 z 20 marca 1936*, Archiwum MNK, sygn. ZMP 9.

¹⁶ *Sprawozdanie kwartalne Nr M.N.10/36*, mnps, sygn. XL/31, Zespół Akt Muzeum Narodowego w Krakowie z lat 1900–1950, r. 1936, Archiwum MNK.

¹⁷ *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego* nr L.332/35, mnps, s. 4, sygn. XVII/117, Zespół Akt Muzeum Narodowego w Krakowie z lat 1900–1950, r. 1935, Archiwum MNK.

¹⁸ Kolekcja S. Ursyn-Rusieckiego zawierała dzieła malarstwa flamandzkiego, holenderskiego, niemieckiego, włoskiego, francuskiego oraz meble, tkaniny i przedmioty sztuki rzemiosła artystycznego.

¹⁹ *Sprawozdanie Dyrekcji Muzeum Narodowego w Krakowie za rok 1938/9*, Kraków 1939, s. 25.

²⁰ J. Hopliński *Regeneracja nagrobkowego obrazu Wierzbęty z Ruszczy w pracowni Muzeum Narodowego w Krakowie*, „Pamiętnik Muzealny” (Kraków), 1937, z. VI, s. 51–61.

nie konserwacji. Bobrowska związana była z Muzeum Narodowym od 1937 r., zdobywając doświadczenie w konserwacji obiektów. Zwiększenie składu pracowni było nieodzowne z racji narastających potrzeb związanych z nowymi nabytkami i ratowaniem uszkodzonych obiektów po I wojnie światowej.

Z chwilą wybuchu II wojny światowej muzeum w Sukiennicach zostało zamknięte, podobnie jak wiele innych narodowych instytucji i wystaw. Zbiory ewakuowano do Domu Jana Matejki, Pałacyku Czapskich i Muzeum Przemysłowego w Krakowie, które stały się tymczasowymi magazynami. Także pracownia konserwacji obrazów została przeniesiona do Muzeum Przemysłowego. Wszystkie cenniejsze i ważne obrazy zostały ukryte. Już pod koniec sierpnia 1939 r. na polecenie dyrektora Kopery zdjęto z ekspozycji np. *Hold pruski* i starannie go zabezpieczono. „Część tych prac wykonano na miejscu Sukiennicach pod okiem konserwatorki, mgr Anny Szusterowej”²¹. Dzięki zaangażowaniu kilku wpływowych osób (dyrektorów, kustoszy, urzędników) dzieło udało się uchronić przed okupantem, lecz wojenne losy pozostawiły ślad w stanie zachowania tego obrazu.

Po zakończeniu wojny w 1945 r. szybko przystąpiono do konserwacji obrazów z galerii w celu przygotowania ekspozycji i udostępnienia jej publiczności jesienią. Pracownię ulokowano w Sukiennicach. Priorytetem była konserwacja *Holdu pruskiego*²², którą zlecono konserwatorom Szusterowej i Bobrowskiej oraz „zaproszonemu p. Konserwatorowi M. Gaseckiemu”²³. Uroczyste otwarcie muzeum w Sukiennicach nastąpiło 3 września 1945 r. i zaprezentowano wtedy *Hold pruski* po konserwacji.

W 1945 r. o zakup materiałów konserwatorskich dla pracowni występował dyrektor muzeum. Zaopatrzenia dokonywano w firmie Aleksandrowicz Synowie, która istniała w Krakowie od 1877 r. Wśród zamawianych chemikaliów były: „verniks mastyxowy, verniks a peintre, woda flamandzka, esencja naftowa”²⁴. Ponadto, jak wynika z zachowanej dokumentacji konserwatorskiej, do restauracji *Holdu pruskiego* użyto balsamu kopaiwowego i kitów woskowo-żywicznych izolowanych szelakiem, które w pracowni w Sukiennicach stosowane były od dawna.

W okresie powojennym wiele obiektów wymagało konserwacji, z powodu uszkodzeń związanych z ewakuacją zbiorów. W kartach konserwatorskich odnotowano tylko kilka, m.in. w 1946 r. konserwację obrazu Józefa Brandta *Spotkanie na moście*, a w 1947 konserwację bardzo zniszczonego obrazu Jana Matejki *Wyjście żaków*. Przeszkodą w realizacji wszystkich potrzeb były niedostatki kadrowe. W 1948 r. zmarła Anna Skraszanka-Szuster. W pracowni w Sukiennicach pozostała Bobrowska, od 1945 jako kustosz w galerii, która „miała w swej pieczy magazyny rzeźby i obrazów M.N. oraz nadzór nad Galerią malarstwa”²⁵. W 1950 r. mianowano ją kierownikiem pracowni konserwacji, którym była przez

²¹ Z. Żygulski jun., „*Hold pruski*” w *Zamościu – wojenne dzieje obrazu*, „Rozprawy Muzeum Narodowego w Krakowie. Seria Nowa”, 1999, t. 1, s. 130.

²² Konserwację *Holdu pruskiego*, podobnie jak innych obrazów J. Matejki uszkodzonych w czasie wojny, nadzorował Bohdan Marconi, kierownik Państwowej Pracowni Konserwatorskiej Malarstwa w Warszawie.

²³ *Sprawozdanie z komisji konserwatorskiej, Hold Pruski, 1945 r.*, 26 marca 1945 r., Archiwum MNK.

²⁴ Zespół Akt Muzeum Narodowego w Krakowie z lat 1900–1950, r. 1945, syg. LXIII/165. Archiwum MNK.

²⁵ Życiorys I. Bobrowskiej, maszynopis podpisany własnoręcznie, Zespół Akt Muzeum Narodowego w Krakowie z lat 1900–1950, r. 1945, Archiwum MNK.

ponad 20 lat. Z racji tak długiego stażu i zaangażowania bardzo dużo obiektów zyskało fachową opiekę i konserwację²⁶.

W latach 1951–1955 zatrudnionych było trzech konserwatorów malarstwa. W sprawozdaniu za 1951 r. zapisano, że „(...) odrestaurowano względnie zakonserwowano 53 obiekty, w tym 5 obrazów i 1 tryptyk malowane na drzewie, 43 obrazy malowane na płótnie oraz 5 rzeźb drewnianych polichromowanych. (...) Większość z nich wymagała szeregu zabiegów, jak np. doklejanie brzegów płótna, łatanie dziur, odcyszczanie warstwy malarskiej, retuszowanie odprysków farby”²⁷. Z ważniejszych prac wymienione zostały: restauracja tryptyku *Rodzina Matki Boskiej* z XVI w. z Domu Jana Matejki oraz konserwacja obrazu Józefa Chełmońskiego *Trójka*, (1880, olej na płótnie, ND nr 2660)²⁸, który m.in. podklejono nowym płótnem i wyretuszowano.

W latach 50. XX w. konserwatorzy wykonywali prace dla kilku działów: Polskiej Sztuki Cechowej i Sztuki Cerkiewnej, Działu Malarstwa i Rzeźby Polskiej od XVIII do XX w. oraz dla Działu Malarstwa i Rzeźby Obcej od XV do XX w. Z ważniejszych realizacji wymienić należy: konserwację rzeźby *Madonny z Kruźlowej, Sądu Ostatecznego* z XVI w., tryptyku *Lancza z Kitzingen, Madonny z Dzieciątkiem* Giovanniego Belliniego i *Lukrecja* Cranacha Młodsze. W 1950 r. poddano konserwacji obraz Henryka Rodakowskiego *Portret Włodzimierza Dzieduszyckiego*, którego konserwacja była konieczna ze względu na występujące w nim „bardzo duże przecięcie w czterech kierunkach”. Wykonano następujące czynności: „1. Sprasowanie nierówności. 2. Zszycie prowizoryczne dużego rozdarcia. 3. Dublowanie obrazu na kłajster. 4. Naciągnięcie obrazu na blejtram”²⁹. W latach 50. i 60., podobnie jak w XIX w., popularne były dublaże kłajstrowe. W MNK zachowało się wiele obrazów dublowanych tą metodą, polegającą na podklejeniu płótna oryginalnego drugim płótnem, z użyciem kleju-spoiwa, w tym przypadku kłajstru mącznego. Niektóre z nich, wykonane w tamtym czasie, wciąż spełniają rolę wzmocnienia podobrazia.

W połowie lat 50. zrodził się pomysł przeniesienia pracowni z Sukiennic do Gmachu Głównego MNK przy Alei 3 Maja 1. Ostatecznie na czas remontu galerii w Sukiennicach w 1956 r. nastąpiła przeprowadzka pracowni do Oddziału MNK w Kamienicy Szolajskich. Galerię w Sukiennicach otwarto ponownie w 1959 r. Od początku lat 60. pracownia konserwacji obrazów ponownie mieściła się w Sukiennicach, gdzie od 1961 r. Maria Niedzielska (1923–2012), artysta plastyk i konserwator, zorganizowała podręczne laboratorium. Wykonywała identyfikację pigmentów i płócien oraz gatunków drewna występujących w obiektach zabytkowych. Z prac badawczych sporządzała dokumentację w formie zdjęć mikroskopowych. Niedzielska w muzeum była zatrudniona od 1956 r., pracując na stanowisku starszego asystenta, w 1961 r. uzupełniła studia konserwatorskie w zakresie technologii na UMK Toruniu, co pozwoliło jej na prowadzenie prac badawczych przy obiektach.

²⁶ I. Bobrowska pełniła funkcje kierownika galerii w Sukiennicach (1959–1967) oraz głównego konserwatora (1966–1972).

²⁷ I. Bobrowska, *Pracownia Konserwacji Obrazów i Rzeźb*, „Sprawozdania i Rozprawy. Muzeum Narodowe w Krakowie. 1951”, Kraków 1952, s. 216–217.

²⁸ Obraz w 1988 zwrócono do zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu.

²⁹ Wymienione prace wykonała J. Śliwińska. Dokumentacja w formie karty konserwatorskiej nr 529 (NI 77 889), przechowywana w Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach.

Od końca lat 50. przez ponad 40 lat na potrzeby pracowni w Sukiennicach działała stolarnia. Zatrudnieni w niej byli stolarze renowatorzy: Józef Bielarz³⁰, a następnie Mieczysław Pajdak, którzy wykonywali wzmocnienia podobrazii w formie parkietaży. Pajdak pracował w Sukiennicach do 1995 r., a wraz z jego odejściem na emeryturę zlikwidowana została stolarnia przy pracowni w Sukiennicach³¹.

W latach 60. obchodzono jubileusz 30-lecia pracowni konserwacji obrazów, w związku z czym w 1966 r. zorganizowana została wystawa konserwatorska prezentująca zakonserwowane obiekty i ich dokumentację. Pokazano m.in. zdjęcia z konserwacji *Hołdu pruskiego* Matejki; zaprezentowano także kilka rodzajów parkietaży: wewnętrzny, tzw. włoski (polegający na połączeniu uchwytych drewnianych z listwami metalowymi, wykonany po raz pierwszy w Krakowie) oraz parkietaż kombinowany z listew metalowych i uchwytych ze sztucznego tworzywa. „Wyświetlono również film krótkometrażowy nakręcony w pracowni w 1954 r. przez Wytwórnę Filmów Oświatowych w Łodzi, ilustrujący wykonywanie różnych zabiegów konserwatorskich”³². Wystawę przygotowali ówczesni konserwatorzy: Maria Niedzielska, Jadwiga Śliwińska i Andrzej Załuski pod kierownictwem Ireny Bobrowskiej jako głównego konserwatora.

Cenne źródło informacji o rodzaju wykonywanych zabiegów i stosowanych środkach z lat 50. i 60. ubiegłego wieku stanowią karty konserwatorskie (przechowywane w pracowni). Wypisywane ręcznie karty były rodzajem podstawowej dokumentacji z wykonywanych prac. Często korzystają z nich współcześni konserwatorzy jako źródła o dawnych konserwacjach. Uzupełnieniem danych dotyczących historycznych konserwacji są także dzienniczki prac³³. Ze zgromadzonej dokumentacji wynika, że w pracowni korzystano z gotowych materiałów konserwatorskich kupowanych w sklepach (tj. odczynników chemicznych, pigmentów i farb olejnych, werniksu mastyksowego) oraz preparatów sporządzanych samodzielnie (takich jak kity, masy dublażowe, werniks damarowy). Niedzielska sporządzała według własnej receptury enkaustę (z wosku, kalafonii i terpentyny), której używała do podklejania odspojęń. Do izolacji kitów woskowych stosowano szelak. Warto zaznaczyć, że ten sposób jest praktykowany jest nadal.

Od lat 70. nastąpił gwałtowny rozwój MNK, powstały nowe pracownie konserwatorskie i polepszyło się wyposażenie. W 1971 r. do Sukiennic sprowadzono z zagranicy próżniowy stół dublażowy, który działał przez 36 lat, służąc dublowaniu i prostowaniu obrazów.

W latach 70. oprócz pracowni w Sukiennicach funkcjonowało pięć innych specjalistycznych pracowni: pracownia konserwacji tkanin, pracownia konserwacji broni dawnej i obiektów metalowych, pracownia konserwacji grafiki i książki z pracownią introligatorską, pracownia konserwacji ceramiki i rzemiosła artystycznego oraz pracownia kon-

³⁰ J. Bielarz przeszedł do MNK z prywatnej pracowni konserwatorskiej M. Gąseckiego i pracował w Sukiennicach od 1 czerwca 1948 do 6 lutego 1954, Archiwum MNK, sygn. TO 91 2.

³¹ Stolarnia mieściła się w północno-zachodnim skrzydle Sukiennic, poniżej poziomu galerii, obok dawnego magazynu obrazów.

³² J. Ostrowski, *Sprawozdanie z działalności Muzeum Narodowego w Krakowie w latach 1966–1969*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie” (Kraków), 1976, t. XI, s. 235.

³³ Zachowane w pracowni dzienniczki konserwatorskie z lat 1950–1980 przekazane zostały do Archiwum MNK.

serwacji sprzętów zabytkowych. Do 1972 r. całym działem konserwacji zarządzała Irena Bobrowska – kustosz i konserwator, a jednocześnie kierownik pracowni w Sukiennicach. Po jej odejściu na emeryturę rozdzielono funkcje kierownika pracowni i głównego konserwatora. W latach 1973–1974 głównym konserwatorem muzealnym był Andrzej Załuski, po którym w 1974 r. funkcję tę przejęła Teresa Maria Marek³⁴ i pełniła ją do 1982. Zmiany na stanowisku głównego konserwatora pociągnęły za sobą rotację w obsadzaniu funkcji kierownika pracowni konserwacji obrazów. Pracownią kolejno kierowały: Teresa Maria Marek (1973–1974), Anna Nowak-Tarnowska³⁵ (1974–1978) oraz ponownie konserwator Marek (1978–1982). Te częste przesunięcia kadrowe spowodowane były sytuacjami losowymi: nagłą śmiercią Załuskiego w 1974 r. i rezygnacją Nowak-Tarnowskiej z pracy w MNK w 1978. Poza stanowiskami kierowniczymi zmiany nastąpiły w samym zespole. Otóż w 1972 r. Maria Niedzielska przeszła do pracy naukowej na ASP w Krakowie. Szczególnie należy podkreślić zasługi, jakie położyła prof. Niedzielska dla MNK oraz Wydziału Konserwacji krakowskiej ASP, konserwując obiekty i kształcąc całe pokolenie konserwatorów.

W 1973 r. zatrudniono konserwator Krystynę Bartel-Bochnak, a w 1977 wykształconą na UMK w Toruniu konserwator Czesławę Bełz (obydwie pełniły później funkcje kierownicze). W 1978 r. zatrudniono konserwator Danutę Wagner³⁶, chemik Beatę Sowińską³⁷ oraz renowator Bożenę Urbańczyk. Przez rok (1977/1978) pracowała Barbara Łukacz.

W latach 70. wykonywane były w pierwszej kolejności konserwacje obiektów na wystawy czasowe, m.in. przeprowadzono konserwację *Hołdu pruskiego* Matejki w związku z wypożyczeniem do Moskwy w 1974 r. (il. 3). Konserwowano obiekty na wystawę „Polaków portret własny”, prezentowaną w MNK w 1979. Z ważnych dzieł eksponowanych w galerii poddano konserwacji obraz Władysława Podkowińskiego *Szał uniesień*. Prace przy nim prowadzono etapami: w 1970 r. wykonano zabiegi z zakresu konserwacji estetycznej na licu, w 1975 wymieniono stary „dublaż na kłajster”, zastępując go „dublażem na masę woskowo-żywiczną”, a w 1978 założono końcowy werniks damarowy z dodatkiem oleju³⁸. W 1979 r. miała miejsce konserwacja obrazu Pantaleona Szyndlera *Dziewczyna w kąpielu*. Przeprowadzone wówczas zabiegi wpłynęły zasadniczo na stan zachowania podobrazia, pozwalając na dalszą ekspozycję dzieła. W karcie konserwatorskiej zanotowane zostały następujące czynności: „Zdjęcie obrazu z krosien. Wyrównanie autorskich szwów przez właściwe rozłożenie płótna obrazu wzdłuż zszyć oraz ponowne zszycie płótna szwem ręcznym (nitka lniana). Przyklejenie nowych pasów brzegowych (masa woskowo-żywiczna). Nabicie obrazu na krosna. Oczyszczenie. Kitowanie ubytków zaprawy. Werniksowe.

³⁴ M. Marek była zatrudniona w MNK w latach 1966–1982 jako konserwator na pełnym etacie, a w latach 1986–1987 w wymiarze 1/2 etatu.

³⁵ A. Nowak-Tarnowska zatrudniona została w 1972.

³⁶ D. Wagner była zatrudniona w MNK w latach 1978–1987.

³⁷ B. Sowińska była zatrudniona w MNK w latach 1978–1983.

³⁸ Dokumentacja w formie karty konserwatorskiej nr 774 (152/154), przechowywana w Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach.

Punktowanie”³⁹. Słowem „punktowanie” określano retuszowanie, co w konserwacji oznacza uzupełnianie ubytków w warstwie malarskiej odpowiednio dobraną farbą: pigmentem ze spoiwem, akwarelami, farbami olejnymi lub żywicznymi.

Z początkiem lat 80. XX w. w muzealnej działalności konserwatorskiej, podobnie jak w całym kraju, odczuwalny był kryzys gospodarczy. Brakowało materiałów do pracy, a wyposażenie było stare. Etyaty w muzeum raczej nie stanowiły atrakcyjnej oferty dla konserwatorów. Sytuacja zaczęła się poprawiać dopiero pod koniec dekady lat 80., prowadząc w następnym dziesięcioleciu do wyraźnego wzrostu zatrudnienia i zmian metod pracy oraz stosowanych środków. Do 1985 r. pracownia w Sukiennicach była jedną z sześciu specjalistycznych pracowni w Muzeum Narodowym i jedyną w zakresie konserwacji malarstwa i rzeźby.

W 1982 r. na stanowiskach konserwatorskich pracowały: Czesława Bełz, Krystyna Bartel-Bochnak oraz Danuta Wagner. W 1983 r. zatrudniono absolwentkę ASP Barbarę Ptak (tytuł mgr sztuki uzyskała w 1985). Kierownictwo pracowni i funkcję głównego konserwatora powierzono w 1982 r. Bartel-Bochnak, gdyż na emeryturę odeszła konserwator Marek. W celu uzupełnienia kadry w latach 1981–1984 zatrudniono laborantów i techników konserwatorskich, tworząc liczny zespół. Z perspektywy czasu jego skład podzielić można na pracowników o krótkim stażu, pracujących 1–4 lat, jak: Dobiesława Walknowska-Tucholska, Marek Warzecha, Iwona Warzecha, Katarzyna Pierchalska, Krystyna Włodarczyk, Władysław Syguła, Wiesław Lidwin⁴⁰. Drugą grupę stanowią renowatorzy, którzy życie zawodowe na wiele lat związali z pracownią konserwacji w Sukiennicach i w 2013 r. nadal pozostawali na etatach w MNK, w dziale Głównego Konserwatora. Należą do nich: Ewa Słoczyńska⁴¹, Bożena Knecht⁴² i wspomniana Bożena Urbańczyk (pracująca od 1978).

Oceniając trudną dekadę połowy lat 80., nie można pominąć dokonanych wtedy prac konserwatorskich związanych z przygotowaniem obiektów na wystawy zagraniczne „Piękne Polki” w Grecji oraz „Polska – kraj, ludzie, obyczaje” w Dani. Jednocześnie prowadzono konserwacje o charakterze estetycznym dla Działu Polskiej Sztuki Nowoczesnej w Gmachu Głównym MNK i konserwację malowideł szkoły włoskiej, holenderskiej, niemieckiej francuskiej i polskiej od XIV do XVI w. dla Muzeum Książąt Czartoryskich.

Ze względu na duże zapotrzebowanie na prace w Muzeum Książąt Czartoryskich (Oddziale MNK) zaplanowano tam otwarcie filii pracowni konserwacji obrazów ze stanowiskiem konserwatora i technika. Niełatwa sytuacja kadrowa i braki wyposażenia zmusiły do przesunięcia planów o kilka lat, wskutek czego pracownia w zbiorach Czartoryskich rozpoczęła działalność w 1985 r. Z Sukiennic odeszły do niej dwie renowatorki⁴³ oraz

³⁹ Karta konserwatorska nr 726 (220).

⁴⁰ W. Lidwin zatrudniony był w Sukiennicach od 1981 do 1983 jako rzemieślnik specjalista, a w latach 1983–1991 pracował jako renowator i kierownik pracowni konserwacji ram w MNK.

⁴¹ E. Słoczyńska została zatrudniona w MNK 1982 w pracowni konserwatorskiej w Sukiennicach, a od 2006 w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka.

⁴² B. Knecht została zatrudniona w MNK od 1984 w pracowni konserwatorskiej w Sukiennicach, a od 2006 w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka.

⁴³ B. Górnisiewicz Gadzinowska i U. Jakóbska zostały zatrudnione w 1984 w pracowni konserwatorskiej w Sukiennicach, a w 1985 przeniesione do Muzeum Książąt Czartoryskich.

konserwator Bartel-Bochnak (do 1985 kierownik pracowni w Sukiennicach). W konsekwencji decyzji personalnych w 1985 r. nastąpiły zmiany na stanowiskach kierowniczych – przez kilka miesięcy w 1985 funkcje kierownika pracowni i głównego konserwatora pełniła Czesława Bełz, po czym zrezygnowała z pracy w MNK. W latach 1985–1989 obowiązki głównego konserwatora pełniła historyk sztuki dr Irena Grabowska. W Sukiennicach w 1986 r. na etatach zatrudnionych było dwóch konserwatorów (Danuta Wagner, Barbara Ptak) i sześciu renowatorów; zespół podlegał bezpośrednio głównemu konserwatorowi. W 1987 r. doszło do powiększenia składu – pracę rozpoczęli konserwatorzy Beata Nowak i Ewa Wiłkojć. W tym samym roku zatrudniono też trzech laborantów⁴⁴. Kierownikiem zespołu w latach 1987–1988 była Barbara Ptak, a po jej rezygnacji z pracy w MNK funkcję kierownika w 1988 r. przejęła Beata Nowak. W 1988 r. w celu prowadzenia konserwacji ram do obrazów w Sukiennicach zatrudniono Elżbietę Kozak. W 1989 skład zespołu wzmocniła konserwator malarstwa Monika Tarnowska-Reszczyńska.

Zadaniem priorytetowym w działalności drugiej połowy lat 80. była konserwacja obiektów na wystawy MNK organizowane za granicą: „Polska w okresie Jagiellonów” w Schallaburgu (1986) i „Arcydzieła malarstwa polskiego XIX wieku” w Jugosławii.(1987), prezentowaną w Belgradzie, Nowym Sadzie i Sarajewie. Ponadto kontynuowane były konserwacje z lat poprzednich i obiektów wypożyczanych innym instytucjom. Prowadzono konserwację dzieł sztuki Dalekiego Wschodu, m.in. konserwację malowideł kakemono i Shotei.

Koniec lat 80. był okresem wzmoczonego rekonstruowania kadry. W ciągu następnych 10 lat proces ten nasilił się i doszło do powstania liczego zespołu, na bazie którego powstały dwie kolejne pracownie konserwacji malarstwa i rzeźby w innych oddziałach. Na stanowiskach kierowniczych doszło do pewnej stabilizacji – przez 10 lat pracownią kierowała Beata Nowak. Głównym konserwatorem w latach 1989–1997 była Czesława Bełz, ponownie zatrudniona w MNK (jej sekretariat mieścił się w Sukiennicach w pracowni konserwacji). Z początkiem 1990 r. w składzie pracowni przeważali renowatorzy. W nadchodzącej dekadzie zamiarem dyrekcji stało się rozbudowanie zespołu o dyplomowanych konserwatorów. Proces zaczął się od 1991 r.⁴⁵, ale zasadnicze zmiany nastąpiły rok później. W 1992 r. pracę rozpoczęli konserwatorzy: Elżbieta Zygiel, Janusz Czop i Barbara Olesiak. W 1994 zatrudniono konserwator i chemik Reginę Kłincewicz-Krupińską. Dzięki przyjęciu kilku konserwatorów zrealizowany został plan otwarcia Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Gmachu Głównym MNK jako filii pracowni w Sukiennicach. W 1995 r. do nowej pracowni w Gmachu Głównym zostali oddelegowani Czop i Zygiel, która pełniła funkcję zastępcy kierownika. Ten dwuosobowy zespół dorywczo wspomagali inni konserwatorzy i laboranci z Sukiennic. Zadaniem utworzonej pracowni było m.in. sprawowanie nadzoru konserwatorskiego nad ruchem obiektów w związku z wypożyczaniami do innych instytucji i montażem wystaw czasowych w Gmachu Głównym. Pracownia zapewniała opiekę konserwatorską nad Galerią Sztuki Polskiej XX wieku i obrazami przechowywanymi w magazynach. Jednocześnie, w obydwu pracow-

⁴⁴ W 1987 zatrudniono na stanowiskach laborantów: artystę plastyka Annę Szczurowską (pracowała do 2003), Andrzeja Sobasa (pracował do 1990) i Krystynę Włodarczyk (brak szczegółowych danych archiwalnych).

⁴⁵ W 1991 zatrudniono konserwatora Marię Lisowską-Dziubę, która pracowała ok. roku.

niach jako priorytetowe wykonywane były konserwacje obrazów z ekspozycji stałych galerii w Sukiennicach i w Gmachu Głównym oraz konserwacje na wystawy czasowe: „Jan Matejko”, „Ikony ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie”, „Sztuka w kręgu sztuki”, „Gry barwne – Komitet Paryski”, „Młoda Polska”. Wobec dużej liczby zadań w 1996 r. w pracowni w Sukiennicach zatrudniony został konserwator Piotr Frączek.

Rok 1997 przyniósł istotną zmianę w dziale konserwacji – Janusz Czop został mianowany głównym konserwatorem, a jego sekretariat umieszczono w Gmachu Głównym MNK. W tym samym roku z pracowni w Sukiennicach odeszła do Zamku Królewskiego na Wawelu konserwator Ewa Wilkojc⁴⁶. Rok później podążyła za nią Beata Nowak, zwalniając stanowisko kierownika. W tej sytuacji w 1998 r. kierownikiem pracowni w Sukiennicach została Elżbieta Zygier.

W końcu lat 90. zespół w Sukiennicach liczył dwanaście osób: sześciu, dyplomowanych konserwatorów, czterech renowatorów i dwóch laborantów⁴⁷. Ponadto w Gmachu Głównym MNK działała pracownia zatrudniająca trzech konserwatorów malarstwa⁴⁸. Z ważniejszych prac wykonanych w końcu lat 90. wymienić należy konserwację obrazu Jana Matejki *Wernyhora* z galerii w Sukiennicach i konserwację obrazów Piotra Michałowskiego. Była ona prowadzona przez kilka lat w ramach przygotowań do wystawy monograficznej artysty, która odbyła się w 2000 r. w MNK. Pracom konserwatorskim przy obrazach Michałowskiego towarzyszyły badania wykonywane przez prof. Joannę Szpor, a wyniki zostały opublikowane w katalogu wystawy i przedstawione na wystawie konserwatorskiej w sąsiedztwie dzieł artysty.

W zakresie materiałów używanych do konserwacji obrazów w latach 90. XX w. dokonała się prawdziwa rewolucja. Zamiast dublaży klejstrowych i woskowo-żywicznych (na bazie damary) zaczęto powszechnie stosować termoplastyczne tworzywo o nazwie handlowej BEVA 371⁴⁹. Używano go jako spoiwa dublażowego i impregnatu do konsolidacji warstw podobrazia. Wzmocnienia marginesów płótna dokonywano przy użyciu polioctanu winylu, rezygnując z dawniej stosowanej masy woskowej. Werniksy damarowe zastępowano werniksami na żywicach ketonowych, coraz częściej nanoszonych sprayem. Do retuszowania ubytków warstwy malarskiej wprowadzano farby żywiczne firmy Maimeri. W kolejnych latach sukcesywnie, wkraczając w XXI w., warsztat konserwatora muzealnego wzbogacały kolejne produkty wg formuły G. Bergera z serii BEVA i inne.

W 2000 r. nastąpiło rozdzielenie pracowni konserwacji malarstwa i rzeźby w Gmachu Głównym MNK od pracowni w Sukiennicach. Skład zespołu w Sukiennicach uległ kolejnym zmianom przez oddelegowania w ramach działu oraz stworzenie nowych etatów.

⁴⁶ Dr E. Wilkojc w 1997 objęła funkcję głównego konserwatora na Zamku Królewskim na Wawelu.

⁴⁷ Zespół pracujący w Sukiennicach w 1989 stanowili konserwatorzy: E. Zygier (kierownik), C. Bełz, P. Frączek, R. Klincewicz-Krupińska, B. Olesiak, M. Tarnowska-Reszczyńska; renowatorzy: B. Knecht, E. Kozak, E. Słoczyńska, B. Urbańczyk; laboranci: A. Szczurowska, M. Owca.

⁴⁸ Skład Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Gmachu Głównym w latach 1999–2000: konserwator (zastępca kierownika, później kierownik) Urszula Małecka, konserwator Katarzyna Furykiewicz, historyk sztuki i konserwator Gabriela Banach-Kielanowska.

⁴⁹ BEVA 371 – produkt na bazie octanu winylowo-etylowego, parafiny i żywicy ketonowej w stężeniu 40% w rozpuszczalniku alifatyczno-aromatycznym, opracowany w 1970 przez G. Bergera.

W 2000 r. zatrudniono konserwatora Dominikę Sarkowicz, a w 2003 r. konserwatora Marzenę Sieklucką. W 2001 r. z pracowni z Gmachu Głównego przeniesiono do Sukiennic Gabrielę Banach-Kielanowską.

W 2004 r. powstało Laboratorium Analiz i Nieinwazyjnych Badań Obiektów Zabytkowych (LANBOZ) jako muzealna pracownia badawcza, funkcjonująca w Dziale Głównego Konserwatora MNK. Do tego laboratorium odszedł konserwator Piotr Frączek, obejmując na kilka lat jego kierownictwo⁵⁰. Nie były to ostatnie zmiany w Dziale Głównego Konserwatora. W 2006 r. zorganizowana została bowiem pracownia konserwatorska⁵¹ w nowo otwartym oddziale MNK mieszczącym się przy ul. Kanoniczej i część zespołu z Sukiennic została przeniesiona do tych pomieszczeń⁵². Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka pod kierownictwem R. Klinczewicz-Krupińskiej przejęła opiekę nad obiektami sztuki cerkiewnej i polskiego malarstwa i rzeźby do 1764 r. Obiekty z tych działów były sukcesywnie konserwowane w Sukiennicach, ale nie zawsze traktowano je priorytetowo.

Od lat 90. Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach skupiała działalność na konserwacji dziewiętnastowiecznych obrazów z Działu Nowoczesnego Malarstwa Polskiego i Rzeźby MNK, natomiast w mniejszym zakresie konserwowano rzeźby drewniane i ikony. Prowadzono renowacje ram do obrazów. Podejmowano także nietypowe zadania. Jednym z ciekawszych była konserwacja pięciu masek japońskich z teatru *nō*, pochodzących z kolekcji Feliksa Mangghi Jasińskiego, przechowywanych w MNK (prace przeprowadzono w latach 1999–2003 i sporządzono z nich szczegółową dokumentację).

Według rocznych planów i sprawozdań w ciągu ostatniego ćwierćwiecza realizowane były konserwacje z podziałem na pełne, częściowe i zabezpieczające. Ważna stała się prewencja, dotycząca warunków przechowywania i ekspozycji zbiorów oraz związana z tym kontrola konserwatorska w magazynach i w galerii. Prewencja, zgodnie z zasadami współczesnej konserwacji, stała się podstawą działalności konserwatorów w muzeach. Nie zaprzestano jednak bezpośrednich prac przy obiektach.

Do największych osiągnięć pracowni w latach 2004–2012 należy konserwacja wielkoformatowych płócien eksponowanych w galerii w Sukiennicach: Henryka Siemiradzkiego *Pochodni Nerona* (il. 4, 7) i Jana Matejki *Bitwy pod Raclawicami* oraz – przeprowadzona wspólnie z konserwatorami z Zamku Królewskiego na Wawelu – *Hołdu pruskiego*. Ponadto dokonano konserwacji obrazów: Józefa Chełmońskiego, Józefa Grassiego (il. 10), Aleksandra Gierymskiego, Marcello Bacciarellego, Hipolita Lipińskiego, Szymona

⁵⁰ P. Frączek pełnił funkcję kierownika LANBOZ do 1 lutego 2013.

⁵¹ Pracownia konserwatorska w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka powstała dzięki staraniom dra Franciszka Stolota, wieloletniego kustosa i wicedyrektora MNK.

⁵² Do Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Pałacu Biskupa Erazma Ciołka zostali przeniesieni konserwatorzy: R. Klinczewicz-Krupińska, C. Bełz, B. Olesiak, M. Tarnowska-Reszczyńska, G. Banach-Kielanowska, i renowatorzy: B. Knecht, E. Kozak, E. Słoczyńska, B. Urbańczyk. Podział pracowni zbiegł się z planowanym remontem Sukiennic.

Czechowicza i innych prezentowanych w Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach oraz na wystawie w Zamku Królewskim w Niepołomicach, gdzie od 2007 r. pokazywane są obiekty z Muzeum Narodowego w Krakowie⁵³.

W 2007 r. miała miejsce dyslokacja zbiorów spowodowana remontem Sukiennic. Konserwatorzy przystąpili do niej rok wcześniej. Z wielkim zaangażowaniem przygotowywali obrazy do wywozu, a następnie w 2010 r., nadzorowali powrót dzieł do wyremontowanego oddziału (il. 8). W związku z dyslokacją obiektów sporządzono dokumentację stanów zachowania ok. 1350 obrazów oraz wykonano wiele konserwacji, które pozwoliły na bezpieczny transport i przechowywanie zbiorów. W pracach technicznych (przy wykonywaniu ram zastępczych do obrazów) konserwatorom pomagał ówczesny kierownik Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach, Tadeusz Dziurzyński. Galeria w Sukiennicach, zamknięta dla publiczności, od jesieni 2006 r. przez kilka miesięcy stanowiła dodatkową przestrzeń do pracy konserwatorskiej podczas zabezpieczania obiektów (il. 6).

Na czas ostatniego remontu Sukiennic pracownia została przeniesiona do Gmachu Głównego MNK. W 2007 r. pracownia opuściła zajmowane w Sukiennicach pomieszczenie przy sali Chełmońskiego (tzw. Malarnię)⁵⁴ i mniejsze, przy Sali Siemiradzkiego.

W 2010 r. wraz z ponownym otwarciem Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach oddano do użytku zmodernizowaną pracownię konserwatorską (il. 11, 12), ulokowaną przy Sali Siemiradzkiego, w północno-zachodnim skrzydle budynku⁵⁵. Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach stała się jedną z najnowocześniejszych w Polsce. Zmienione zostało całkowicie jej wyposażenie, z wyjątkiem jednej szafki zawierającej dawne materiały konserwatorskie pieczołowicie przechowywane od lat⁵⁶.

Do nowej pracowni w 2010 r. powrócił zespół dyplomowanych konserwatorów: Elżbieta Zygier (kierownik), Gabriela Banach-Kielanowska, Monika Tarnowska-Reszczyńska, Dominika Sarkowicz, Marzena Sieklucka oraz renowator Bożena Urbańczyk. Posiadający wysokie kwalifikacje zespół realizuje projekty konserwatorskie i badawcze. Z prac sporządzana jest dokumentacja opisowa i fotograficzna, z wykorzystaniem technik cyfrowych. W ramach prewencji opieki konserwatorskiej tej pracowni podlega ok. półtora tysiąca dzieł, głównie obrazów zgromadzonych w Sukiennicach i Domu Jana Matejki. Ponadto pracownia uczestniczy w działalności edukacyjnej MNK, a okazjonalnie jest dostępna dla publiczności. W 2011 r. zwiedził ją Prezydent RP Bronisław Komorowski z małżonką oraz Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Bogdan Zdrojewski, a także noblistka Wisła-

⁵³ W Zamku Królewskim w Niepołomicach w latach 2007–2010 w związku z remontem Sukiennic zorganizowana była wystawa „Sukiennice w Niepołomicach”. Od 2011 prezentowana jest wystawa „Sukiennice w Niepołomicach 2. Znane i nieznanne. Sztuka polska XIX wieku ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie w Zamku Królewskim w Niepołomicach”.

⁵⁴ Historyczna nazwa sali wystaw zmiennych w Sukiennicach, od 2010 przeznaczony na wystawy czasowe.

⁵⁵ W 2010 zakończył się projekt obejmujący remont i modernizację Galerii Sztuki Polskiej XIX wieku w Sukiennicach, dofinansowany ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Projekt był realizowany w latach 2007–2010.

⁵⁶ Badania historycznych materiałów konserwatorskich stosowanych niegdyś w Pracowni Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach są przedmiotem wspomnianego artykułu E. Doleżyńskiej-Sewerniak, E. Zygier, *op. cit.*

wa Szymborska. W 2012 r. galerię w Sukiennicach i pracownię konserwacji wizytował król Norwegi Harald V z królową Sonją.

Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach, realizując zadania określone przez głównego konserwatora, zapewnia profesjonalną ochronę obiektom, a także bierze aktywny udział w działalności naukowej. Korzystając z nowoczesnych technik w pracy konserwatorskiej, nie zapominamy o bogatej historii pracowni, którą stworzyli nasi poprzednicy.

Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach przez kilkadziesiąt lat działalności wykonała wiele ważnych i pięknych konserwacji, a ponadto dała początek trzem nowym pracowniom. Wyrosło w niej kilku kierowników dla tej pracowni i innych pracowni w MNK. Konserwatorzy pracujący w Sukiennicach zakonserwowali setki obrazów oraz wiele obiektów z różnych dziedzin: rzeźb drewnianych, rzemiosła, ram do obrazów.

Przez dziesięciolecia zmienił się styl konserwacji muzealnej, ale zachowana została podstawowa zasada: ochrona (prewencja i konserwacja) zgromadzonych obiektów przy użyciu bezpiecznych środków i niezbędnej ingerencji w estetykę dzieła.

History of the Painting and Sculpture Conservation Studio in the Sukiennice

Summary

The paper describes the work of the oldest conservation studio in the National Museum in Krakow, which is housed in the Sukiennice.

It was written based on archival materials (museum documents and reports), taking into consideration the development of the conservation discipline since the establishment of the National Museum, i.e. the late 19th c. The beginnings of the Painting and Sculpture Conservation Studio in the Sukiennice date back to the early 20th c. Due to the expanding of the collection there was a growing demand for conservation services, which led to the establishment of the Museum's own painting and sculpture conservation studio in 1935. Over the last several dozen years the team has consisted of certified conservators and their assistant renovators. The history of the conservation studio in the Sukiennice is also a process of changes in the methods and resources used in the restoration of artworks.

Conservators employed here have carried out hundreds of conservations. Their greatest achievements of the recent years included the conservation of large-sized paintings exhibited in the Gallery of 19th-Century Polish Art in the Sukiennice, including the museum's most important work: *Nero's Torches* by Henryk Siemiradzki.

After the renovation and modernisation conducted between 2007 and 2010 the Painting and Sculpture Conservation Studio in the Sukiennice became one of the most modern studios of this kind in Poland.

1. Renowator i artysta malarz M. Gąsecki podczas konserwacji rzeźby św. Katarzyny (nr inw. MNK-I-212) w galerii w Sukiennicach; obok rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem (nr inw. N.I. 154353) (strata wojenna); luty 1935; fot. archiwalna NAC

2. Ewakuacja obiektów z Sukiennic przed wybuchem II wojny światowej; fot. archiwalna ze zbiorów MNK

3. Przygotowanie *Hołdu pruskiego* J. Matejki do wypożyczenia na wystawę do Moskwy w 1974. Konserwatorki nadzorują nawijanie obrazu na wałek; z lewej strony A. Nowak-Tarnowska, sprawująca opiekę konserwatorską w czasie wypożyczenia obrazu; fot. archiwalna ze zbiorów MNK

4. Konserwacja obrazu *Pochodnie Nerona* H. Siemiradzkiego w 2004; fot. G. Zygier

5. Pracownia konserwatorska w Sukiennicach przed remontem; od prawej konserwatorzy: G. Banach-Kielanowska i D. Sarkowicz, oraz renowatorzy: E. Kozak i E. Słoczyńska; konserwacja szkiców H. Siemiradzkiego w 2006; fot. E. Zygiel

6. Przygotowania do dyslokacji zbiorów w 2006; konserwatorzy podczas prac w galerii w Sukiennicach – sporządzanie opisów stanu zachowania obiektów; fot. A. Chęć

7. Konserwacja wielkoformatowych obrazów w galerii w Sukiennicach: nabijanie *Pochodni Nerona* H. Siemiradzkiego na nowoczesne krosno tzw. samonapężające; przy pracy konserwatorzy: D. Sarkowicz, M. Sieklucka, M. Tarnowska-Reszczyńska; fot. E. Zygier

8. Prace konserwatorskie związane z powrotem obrazów do galerii w Sukiennicach po zakończonym remoncie w 2010; fot. E. Zygier

9. Powrót *Holdu pruskiego* J. Matejki do Sukiennic w 2012; konserwatorzy z MNK, Zamku Królewskiego na Wawelu i Zamku Królewskiego w Warszawie wraz ze specjalistyczną firmą transportową rozwijają obraz z walki w Sali Siemiradzkiego; fot. P. Czernicki

10. Prace konserwatorskie w 2010; D. Sarkowicz podczas konserwacji obrazu J. Grassiego; fot. Pracownia Fotograficzna MNK

11. Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach po modernizacji w 2010, fot. E. Zygier

12. Pracownia Konserwacji Malarstwa i Rzeźby w Sukiennicach po modernizacji w 2010; przy mikroskopie konserwator M. Sieklucka, fot. E. Zygier